

סדר שמות

המדה/הערך	המקור	פרק ופסוק	הרחבה/הערות
יראת אלוקים	"ותיראן המילדות את האלוקים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים וכו'"	א': י"ז	אזכור דוגמאות מספר בראשית למושג "יראת אלוקים" ונסוח הגדרה משותפת לכל המקורות האלה.

אהבת ישראל	ב': י"א	"ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" - רש"י : "נתן עיניו וליבו להיות מיצר עליהם" (עפ"י חז"ל בשמו"ר ג', כ"ז)	דאגה לשלומו של הזולת היא הביטוי הגדול לאהבת ישראל.
רדיפת צדק -----עשיי ת דין ברשע	ב': י"א-י"ב	"...וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו... ויך את המצרי"	שני ערכים שבאים כאחד.
תוכחה מגולה	ב': י"ג	"ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך"	
עזרה לעשוקים	ב': י"ז	"ויבואו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושען..." - ספורנו : "קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם"	
גמילות חסד -----הכר ת טובה	ב': כ'	"ויאמר אל בנותיו ואיו... קראן לו ויאכל לחם" - ספורנו : "מאחר שהוא אורח איש חסד, היה לכן לגמול עמו חסד הכנסת אורחים"	
ענוה (של משה - סירובו לקבל את תפקיד השליחות)	ד': י"ג, י"ז	"לא איש דברים אנוכי וכו'" - רש"י : "וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרון אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה" "שלח נא ביד תשלח" - חזקוני : "כשראה משה שלא הועילו לו דבריו ואמתלותיו הכתובות למעלה, גילה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות שלא רצה ליטול גדולה בפני אחיו"	סירובו זה של משה חוזר כמה פעמים בלשון שונה.
אהבת אחים (שמחת אהרון בפגשו את משה)	ד': י"ד	"ויאמר הלא אהרון אחיך... הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבך" - רמב"ן : "ולא יקנא בך למעלתך (בגלל מעלתך) על השליחות הנכבדת הזאת" רש"י : "לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה" חזקוני : "וראך ושמח בלבך שזכית לנבואה ולא יקנא בך"	עיין להלן פסוק כ"ז

המדה/הערך	המקור	פרק ופסוק	הרחבה/הערות
*קיום הבטחה	"ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה" - רשב"ם : "לקיים מה שאמר לו (למשה) הקב"ה וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבך"	ד': כ"ז	שהרי יכול הכתוב לאמר רק - "וילך (אהרן) ויפגש וכו'", אלא שרצה להודיענו מעלת מדה זו של קיום הבטחה.
אהבת אחים (גילוי חביבה מאהרון למשה)	"וילך ויפגשהו... וישק לו" - רמב"ן : "אהרון נשק למשה, כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו"	ד': כ"ז	אע"פ שהיה גדול ממנו בשנים אך היו שווים בגדלות רוחנית כמש"כ "הוא אהרון ומשה" (ו): כ"ו) - "יש מקומות שמקדים אהרון למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרון לומר ששקולין כאחד" (רש"י) עיין לעיל פסוק י"ד.
אהבת ישראל (דאגה לסבלם של ישראל)	"ויבואו שוטרי בנ"י ויצעקו אל פרעה לאמר..." "ויראו שוטרי בנ"י אותם ברע לאמר... ויפגעו את משה ואת אהרון... ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט וכו'"	ה': ט"ו-ט"ז, י"ט-כ"א	למרות שזה לא היה תפקידם מטעם פרעה.

* מדה המיוחסת לקב"ה.

סדר וארא

המדה/הערך	המקור	פרק ופסוק	הרחבה/הערות
*קיום הבטחה	"וגם הקימותי את בריתי אתם וכו'" - רש"י : "...הרי שנדרתי ולא קיימתי" ומוסיף "שפתי חכמים" : "...למה שלחתיך? משום שעדיין לא קיימתי, הוכרחתי לשלוח אותך כדי לקיים דברי לאבות הראשונים".	ו': ד'	ודאי שהקב"ה מקיים הבטחה, אלא שגילוי דבר זה בכתוב במפורש, נועד להעביר לנו מסר של מדת חשיבות קיום הבטחה.

עיינ עוד בראשית ל"ו' המיוחד בכך הוא שההזירות היא כלפי דומם. מצאנו בכמה מקומות שהכתוב מיוחס "רגש" לדומם, כגון "אשר לא תגלה ערותך עליו" (-על המזבח) וכן "כי חרבך הנפת עליה" (שמות כ': כ"ב-כ"ג) וכן ח': י"ב במכת הכינים	"וגם אני שמעתי את נאקת בנ"י... ואזכור את בריתי" – ספורנו: "...ובזה (בתפילה) נעשו ראויים שאזכור להם בריתי כעניין "וירא בצר להם בשמעו את רנתם, ויזכור להם בריתו" (תהילים ק"ו, מ"ד-מ"ה) " "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרון קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וכו'" - רש"י: "לפי שהגן היאור על משה כשנשלך לתוכו, לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרון"	ו': ה' ז': י"ט	כוחה של תפילה כפיות טובה (הזהרות משה ממנה)
הרחבה/הערות	המקור	פרק ופסוק	המדה/הערך
על שאלה נוספת שמעלה הרמב"ן, שאלת ידיעה ובחירה, "לא אמר מנדם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (ד': כ"א), עונה הוא "ידיע למשה העת" כלומר אין סתירה בין ידיעה לבחירה. הרמב"ם בהלכות תשובה מתייחס לעניין וקובע באופן ברור כי לא יוכל האדם להבין את מהות עניין זה.	"ואני אקשה את לב פרעה" - רמב"ן: "...ישאלו הכל (רמב"ם, אבן עזרא ועוד), אם ה' הקשה את לבו - מה פשעו? ויש בו שני טעמים ושניהם אמת: האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם (כי פרעה וסיעתו מרו בבחירתם, בלי הכרח, וחמסו הגרים אשר היו בתוכם והעלו עליהם עול גמור - רמב"ם ב"שמונה פרקים"), נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי (חמש) המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה, ויכבד פרעה את לבו, הנה לא רצה לשלחם לכבוד ה', אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך	ז': ג'	*קשיות העורף – הכבדת הלב

	(חושב) לשלחם... ואז הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו..."	
--	---	--

סדר בשלה

המדה/הערך	המקור	פרק ופסוק	הרחבה/הערות
חסד של אמת (עם המת)	"ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע וכו'" – למרות שיכל להטיל מצוה זו על אחרים – עשה זאת בעצמו.	י"ג: י"ט	
"השנאה מקלקלת את השורה"	"ויאסר את רכבו" – רש"י : "הוא עצמו אסר". מוסיף חזקוני : "מכאן שהשנאה מקלקלת (את) השורה"	י"ד: ו'	ולהפך - "אהבה מקלקלת את השורה" - למדנו מאברהם אבינו בעקדת יצחק: "וישכם אברהם בבוקר ויחבש את חמורו" - רש"י : "הוא בעצמו, ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת את השורה"
כוחה של תפילה	"וישאו בני" את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם... ויצעקו בני" אל ה'"	י"ד: י'	אזכור מוכר ממזמור ק"ז בתהילים "ויצעקו אל ה' בצר להם"
אמונה (חינוך לאמונה, גילוי אמונה)	"ויאמר משה אל העם אל תיראו התיעבו וראו את ישועת ה' וכו'" " וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה..." (תרגום אונקלוס: והימינו... ובנביאות משה עבדיה)	י"ד: י"ג-י"ד י"ד: ל"א	הרחבת ההסבר על המצוקה המיוחדת שבה היו נתונים ועל גודל האמונה הנדרשת לעת כזאת וכן על השגת המטרה - "ויאמינו בה' ובמשה עבדו".
המדה/הערך	המקור	פרק ופסוק	הרחבה/הערות
שירה (הבעת תודה על נס גדול)	"אז ישיר וכו'" - שירת הגברים. "ותקח מרים וכו'" - שירת הנשים.	ט"ו: א'-י"ט ט"ו: כ'-כ"א	אזכור חטאו של חזקיהו מלך יהודה שלא אמר שירה לאחר מפלת סנחריב ("ראוי היה להיות משית").

א) עניין זה סמוך לתלונה הראשונה אולי כדי להעמיד את בני"י כבר לאחר התלונה הראשונה על כללי ההתנהגות הנכונים. ב) הדרכה זו מתייחסת לעמידה בתנאי המדבר בתחומי: כלכלה, יחסים בין אדם לחברו, צנעת הפרט.	"שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" - רמב"ן: "כאשר החלו לבוא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים, שם להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק"... ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן... או שייסרם בחקי המדבר, לסבול הרעב והצמא, לקרוא בהם אל ה', לא דרך תלונה. ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו וכו'"	ט"ו: כ"ה	חינוך (להתנהגות ציבורית במדבר)
עין רמב"ן ט"ו: כ"ה	"...הנני ממטיר לכם לחם מן השמים... למען אנסנו וכו'" - רמב"ן: "כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך... ולמען נסותך... לנסותם ולהיטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם"	ט"ז: ד'	חינוך (לאמונה)
הרחבה/הערות	המקור	פרק ופסוק	המדה/הערך
	"...ונחנו מה כי תלינו עלינו" - רמב"ן: "...אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו (תהילים ח': ה')... וזאת דרך ענוה, כי מה אנחנו שתליתם עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים, הן אנחנו אין ופעלנו הבל, ולא עלינו תלונותיכם כי על ה', הוא המוציא אתכם מארץ מצרים, לא אנחנו."	ט"ז: ז'-ח'	ענוה (של מנהיגים)
מעט אנשים לא שמעו אל משה (אבן עזרא)	"ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו... ולא שמעו אל משה ויותרו... וירום תולעים ויבאש ויקצוף עליהם משה"	ט"ז: י"ט-כ'	אמונה (במבחן) – א'

המדה/הערך	המקור פרק ופסוק	הרחבה/ הערות
אמונה (במבחן) – ב'	ט"ז: כ"ב-כ"ז "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד ויבואו... ויגידו למשה, ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש לה' מחר... ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת עד הבוקר... ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכו'" - רמב"ן: "ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבוקר ובבוקר התיר להם "אכלוהו היום" הזה בלבד "כי שבת היום לה', היום לא תמצאהו בשדה". ובכ"ז היו גם קטני אמנה שיצאו ללקוט "כי לא נאמנה את אל רוחם" (ספורנו) "וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גידולו" (שם)	בני ישראל (רובם הגדול) היו נאמנים לצווי משה וזהירים ביותר לכן, למרות שצווה אותם להשאיר מן לבוקר, לא אכלו ממנו עד שקבלו היתר (והסבר) ממשה. עיי' לעיל פסוקים י"ט-כ' וכן יש להזכיר עניין אשת לוט שהביטה אחריה בהפיכת סדום ולא שמעה לצווי "אל תביט אחריך" ונהפכה לנציב מלח (בראשית י"ט: י"ז, כ"ו)

אמונה (אות לדורות)	ט"ז: ל"ב-ל"ד	"ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלוא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם למען יראו את הלהם אשר האכלתי אתכם במדבר וכו'... ויניחם אהרון לפני העדות למשמרת"	בלימוד שני של התורה (חזרה) להזכיר כאן את צווי ה' להניח את מטה אהרון שפרח בצד ארון העדות "למשמרת לאות לבני מרי" (במדבר י"ז: כ"ה)
--------------------	--------------	--	---

סדר יתרו

הרחבה/הערות	המקור	פרק ופסוק	הערך
אזכור שמות שונים שניתנו על שם אירוע או נתינת תודה: שת - "שת לי אלוקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין" (בראשית ד': כ"ה)	"...אשר שם האחד גרשם... ושם האחד אליעזר וכו'" - רמב"ן : "ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נוכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו וכו'"	י"ח: ג'-ד'	טובה וקריאת (על שם חסד)
	"ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך" - ספורנו : הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשיבתם, כאמרם ז"ל: "אל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך".	י"ח: ו'	על האורח על בואו
	"ויצא משה לקראת חותנו" - ספורנו : לא חדל בשביל לקדם פני מי ששילם עמו טובה בעת צר לו, כענין "ואת מאמר מרדכי אסתר עושה" וכו' ובענין יוסף עם אחיו במלכו.	י"ח: ז'	כבוד חותן
	"עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים כי בדבר אשר זדו עליהם" - ספורנו : כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל... וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל... ובזה הורה גדולתו על כל האלוהים כי לא חשבה שום אומה שיוכל שום אחד מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר וכו'.	י"ח: י"א	ה' כנגד מדה

ממדה/הערך	פרק ופסוק	המקור	הרחבה/הערות
בן תודה (יתרו) (הקריב לה')	י"ח: י"ב	"ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלוקים" - <u>חזקוני</u> : על שמחת הטובה שעשה הקב"ה לישראל.	הקרבת קרבן כהבעת תודה ידועה עוד מנח שהקריב מכל הבהמות הטהורות בצאתו מן התבה (בראשית ח': כ') וגם אצל האבות. וכן אצל קין והבל, ד': ג'-ד' (עיי"ש)
כחה (תוכחה) ודת של אוהב)	י"ח: י"ד	"וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ויאמר מה הדבר הזה... מדוע אתה יושב לבדך... – <u>חזקוני</u> : לא הוכיחו על שהיה יושב והם עומדים... גם לא היה לי יתרו להוכיח איש גדול כמשה... אלא הכי קאמר: מה דעתך לעשות שאתה יושב ודן לבדך וכו'. (עיינ גם ראב"ע הארוך בביאור המלה "מדוע")	בחזרה על התורה (לימוד שני) יש להזכיר את המקור למצות תוכחה: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (ויקרא י"ט: י"ז)
ודת השופט	י"ח: כ"א	"אנשי חיל, יראי אלוקים, אנשי אמת, שונאי בצע": "אנשי חיל" – אנשי כח וזריזות. "שונאי בצע" - שונאי ממון (<u>רמב"ן</u> : אנשי אמת שונאי בצע: "אוהבים האמת ושונאים העושה")	
ממדה/הערך	פרק ופסוק	המקור	הרחבה/הערות

יה (של משה היג בלוותו את אורחו)	י"ח: כ"ז	"וישלח משה את חותנו" – חזקוני: לשון לוויה - נהג בו כבוד אורח למרות מעמדו כמנהיג העם.	בלימוד שני (חזרה) - זהו סעיף נוסף באישיותו של משה (במיוחד בהקשר ל"והאיש משה עניו מאוד" - במדבר י"ב: ג')
ה בנבואת משה - אחד מי"ג עיקרים)	י"ט: ט'	"הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם" – ספורנו: "יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים, כי אמנם אדבר (גם) עמהם פנים בפנים וכו'".	בלימוד שני של התורה (חזרה) יש להוסיף את ההקבלה של דרגת נבואת משה לשאר הנביאים עפ"י הספורנו: שאר נביאים - במראה ובחלום. משה (וישראל במעמד הר סיני בלבד) "פנים אל פנים" בערנות מלאה של <u>כל</u> החושים.
שת דור רביעי	כ': ד'	"...פוקד עוון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשונאי" - חזקוני: "ולא משום שאהיה נפרע מן הבן עוונותיו של אב, כי איש בחטאו ימות (מלכים ב' י"ד: ו'), אלא כך היא המדה: אדם חוטא - הקב"ה ממתיך לו כל ימיו אם ישוב, וכן בבנו ובבן בנו, אבל הרביעי, אם הוא עומד ברשעת אבותיו, הקב"ה טורדו מן העולם (בעוונותיו של עצמו - "בכור שור")."	פרשת הגמול במקרא ארוכה ורחבה היא וזוהי רק אחת ההזדמנויות להתייחס אליהן בזהירות רבה!
	המקור פרק ופסוק		הרחבה/ הערכה

ברן של מצוות אלפי דור!	כ': ה'	"ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצוותי" - ראב"ע הארוך : "אוהבי – הם החסידים, ולשומרי מצוותי, הם הצדיקים"
תחמוד" (הסבר רעיוני)	כ': י"ג	"לא תחמוד בית רעך, לא תחמוד אשת רעך וכו'" - ראב"ע הארוך : "איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו? ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש לו דעה נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו... כי ידע שזה לא יתכן... ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו"
יראת ה'	כ': ט"ז	"כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם וכו'" - רמב"ן : "בראותכם כי הוא לבדו האלוקים בשמים ובארץ ו מיראון ממנו יראה גדולה."
נזק למידות (מהדומם)	כ': א-כ"ג	"ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית וכו'" - רש"י : "...ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות, על ידי שמטילות שלום, אמרה תורה: לא תניף עליהם ברזל, המטיל (העושה) שלום בין... אדם לחברו, על אחת כמה וכמה וכו'" "ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו" - רש"י : "...והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים הללו, שאין בהם דעת להקפיד על בזיון, אמרה תורה: הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיון, על אחת כמה וכמה."

סדר משפטים

הד/הערך	פרק ופסוק	המקור	הרחבה/ הערות
משפט אחד (גם לכהן בעבודתו)	כ"א: י"ד	"וכי יזיד איש... להרגו בערמה - מעם מזבחי תקחנו למות - ראב"ע הקצר : ...אפילו שינוס אלי להמלט,	בהקשר לשוויון המשפט בפני כל

קחוהו מעל מזבחי וימות. וזה הפך הפסוק הראשון, כי בעבור שה' אינה לידו, שם לו מקום לנוס שם. וההורג בזדון אין לו מקום לנוס, כי ממקום קדוש ילקח למות. ... גם יש לו טעם אחר, אם היה ההורג אפילו כהן, שהוא מקריב זבח לפני, לא יונח בעבור שישמש לפני.		אדם, יש להזכיר מצוות אחרות המתייחסות לשופטים כגון: "לא תהדר פני גדול" (ויקרא י"ט: ט"ו)
"ומכה אביו ואמו - מות יומת" "ומקלל אביו ואמו - מות יומת" רמב"ן : ... והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר, שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקילל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום, והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה יסור גדול, או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' (והוסיף במורה נבוכים ג': מ"א, שהדבר שהוא נמצא יותר ראוי שימנע בעונש חזק)	כ"א: ט"ו, י"ז	לפי רמת התלמידים, יש להרחיב ולהדגים בעבירות מסוימות ועונשים הניתנים עליהם בהתאם לרמת חומרתן.
"וגונב איש ומכרו ונמצא בידו - מות יומת" רמב"ן : "והגאון רב סעדיה אמר כי הכניס דבר הגונב איש ביניהן (בין "מכה" ל"מקלל"), בעבור כי על הרוב הנגנבים הם קטנים ויגדלו במקום אחר ולא יכירו אבותם ויבא (ויתכן) שיכום ויקללום ולכן ראוי להעניש הגנב במיתה כהם, כי העונש הוא עליו.	כ"א: ט"ז	עונש חמור (לגונב איש ומכרו)
המקור	פרק ופסוק	המדה/הערך
התורה השוותה כבוד אב ואם לכבוד הקב"ה - שנאמר א-להים לא תקלל (להלן כ"ב: כ"ז)	"ומקלל אביו ואמו - מות יומת"	כ"א: י"ז
התורה השוותה (על לללל בן את אביו או אמו)	כ"א: י"ז	על

ועיין רמב"ן ורש"י (שם)			
	"וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו... ולא ימות וכו'" - רשב"ם (וחזקוני) : " ואם ימות אפילו לזמן מרובה - מות יומת מכהו".	כ"א: י"ח	ונש חמור (גם על צאה מאוחרת של מעשה)
	רש"י : סימא עין חברו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש". ולמה לא כתבה התורה במפורש לשלם ממון? - ראב"ע הארוך : "והנה יהיה פרוש עין תחת עין : ראוי להיותו עינו תחת עינו (ממש) אם לא יתן כפרו (תשלום ממון)!"	כ"א: כ"ד	צ"ח תחת עין וכו" - חומרת העברה
	"וכי יכה איש את עין עבדו... ושיחתה - לחפשי ישלחנו תחת עינו" - ראב"ע הארוך : "ציוה השם שיצא העבד חופשי תחת עינו או שינו שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה ; כי אם ישחת עינו, או אפילו שינו - יצא מרשותו חופשי ויאבד ממנו ".	כ"א: כ"ו	שלטון מוגבל של אדון
הרחבה/ הערות	המקור	פרק ופסוק	זדה/הערך
בלימוד שני - שילוב מידת הרחמים במידת הדין ידועה לנו כבר מבריאת העולם ("...ביום ברא ה' אלוקים ארץ ושמים") ומאז - בהרבה דוגמאות.	"כי יגנוב איש שור או שה... חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה" - רש"י : אמר ריב"ז: חס המקום על כבודן של בריות, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנשאו על כתפו - משלם חמשה, שה שנשאו על כתפו - משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו"	כ"א: ל"ז	חמים בדין

עונש חמור (עונש חבֿרתי על עינוי אלמנה)	כ"ב: כ"א-כ"ג	"כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו... וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב וכו'" - חזקוני : מצוה זו כתובה בלשון רבים, מה שאין כן בכל הדינים הכתובים בפרשה זו, לפי שכולם פושעים במ, אפילו אותם שאינו מקניטו שהרי הם רואין עלבונם ואינם מוחים ולכך הזכיר העונש בלשון רבים - "וחרה אפי והרגתי אתכם וכו"	וכן פירש ראב"ע הקצר.
"מדה כנגד מדה"	כ"א: כ"ב-כ"ג	"אם ענה תענה אותו... והיו נשיכם אלמנות ובנים יתומים" - ספורנו : "...ויהיה העונש מדה כנגד מדה - שמי שעינה את אלמנה ויתום ברצונו יסבב על כרחו עינוי אשתו ובניו"	וכן פירש רשב"ם.
כוחה של תפילה	כ"ב: כ"ו	"...ושמעתי כי חנון אני" - רמב"ן : "חנון ומקבל תחינת כל אדם אע"פ שאינו הגון" חזקוני : אע"פ שאין כח הסברה שיהא עליך להחזיר לו המשכון שהרי הלויט עליו מעותיך ובעל חוב קונה משכון, מ"מ אשמע לו כי חנון אני ונכמרו רחמי עליו על שיעצק לפניך והיית אכזרי ולא חסת עליו.	
המדה/הערך	המקור פרק ופסוק	הרחבה/ הערות	
קדושת האכילה (טעם איסור ואכלות אסורים)	כ"ב: ל'	"ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טריפה וכו'" - רמב"ן : "...ואין האסורים כלל במאכלים, רק טהרה בנפש, שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש... כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קודש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש, לפיכך לא תגעלו נפשותיכם באכילתכם הדברים המתועבים וכו'... והטרפה אין בה שיקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה.	
ומרת איסור ע"ז	כ"ג: כ"ד	"לא תשתחוה להם ולא תעבדם" - רמב"ן : "התורה תזהיר על ע"ז בכמה מקומות, ואע"פ שהמקראות מיותרין בה, אין להקפיד בכך, שמפני חומר שבה שכל המודה בה - כופר בכל התורה כולה, תזהיר ותחזור ותזהיר..."	

סדר כי-תשא

המדה/הערך	המקור	הרחבה/הערות
לימוד זכות (על אהרון)	ל"ב: ב' "ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב וכו'" - <u>חזקוני</u> : "אהרון לשם שמים נתכוין. חשב בלבו אם אומר להם... אעסיקם בדברים עד שיבא משה ואעשה דבר שאין בו ממשות"	עיין להלן פסוק ה'.
לימוד זכות (על עם ישראל)	ל"ב: ד' "ויאמרו אלה אלהיך ישראל..." - <u>רמב"ן</u> : גם זה הכתוב יורה אותך כי אין טיפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באוזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים וכו'.	עיין עוד רמב"ן על פסוק א'.
לימוד זכות (על אהרון)	ל"ב: ה' "וירא אהרון... ויקרא... חג לה' מחר" - <u>חזקוני</u> : "...כדי להעסיקם עד שיבא משה" עיין דבריו בהרחבה לעיל פסוק ב'.	וכן בהמשך (פסוק ח') מבאר החזקוני שישראל העמידו לעצמם מנהיג במקום משה (ולא ע"ז) עיין לעיל פסוק ב'.
כוחה של תפילה	ל"ב: י'-י"ד "ועתה הניחה לי ויחר אפי וכו'... ויחל משה... וינחם ה' על הרעה" - <u>רס"ג</u> : <u>ועתה</u> - אם תחדל מלהתפלל עליהם ייחר אפי בהם ואכלם. ויחל משה... וינחם ה' - ענינו מחל וביטל מלהביא עליהם הרעה, כלומר מלהשמידם לגמרי וכו' (הערות ר"י קאפח על פירוש רס"ג).	

המדה/הערך	המקור	הרחבה/הערות
קנאה לה' (שבירת הלוחות)	ל"ב: י"ט "ויהי כאשר קרב... וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה... וישבר אותם תחת ההר" – <u>ראב"ע הקצר</u> : ...כי קינא לה' ובחרון אפו שברם.	יש להוסיף דבר הספורנו: "כשראה שהיו <u>שמחים</u> בקלקול שעשו" וכו'
קידוש ה' (הריגת העובדים)	ל"ב: כ"ה-כ"ח "וירא משה... כי פרעה אהרון לשמצה בקמיהם – ויעמוד משה... והרגו איש את אחיו... ויפל מן העם וכו'" – <u>רמב"ן</u> : ...כיון שראה (משה) את העם שיהיה לשמצה ולקלסה באויביהם (שיתמעט, יהרג) וזה <u>חילול ה'</u> , עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם, <u>ויתקדש שם שמים</u> בהם תחת החילול שעשו.	
מסירות נפש (של משה)	ל"ב: ל"ב "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" – <u>רש"י</u> : <u>אם תשא חטאתם</u> – הרי טוב, איני אומר לך מחני <u>ואם אין</u> – מחני... <u>חזקוני</u> : <u>מספרך</u> – ...מספר החיים שבני אדם נכתבים בו בר"ה.	
דאגה לכבוד ה'	ל"ג: ז' "ומשה יקח את האוהל ונטה לו מחוץ למחנה וכו'" – <u>רש"י</u> : ...אמר: מנודה לרב מנודה לתלמיד – כלומר, כשם שישראל מנודים (מרוחקים) עתה מהקב"ה אחר עוון העגל, כך (בתקופה זו) יהיו מרוחקים גם ממושה.	
המדה/הערך	המקור	הרחבה/הערות
	פרק ופסוק	

כיבוד מנהיג (העם מכבד את משה)	ל"ג: ח'	"והיה כצאת משה אל האוהל יקומו כל העם... והביטו אחרי משה עד בואו האהל" - <u>רש"י</u>: ...עומדים מפניו ואין יושבים עד שנתכסה מהם והביטו אחרי משה לשבח, אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח האוהל.	
י"ג מידות של רחמים	ל"ד: ו'-ז'	"ויעבור ה' על פניו ויקרא: ה', ה', א-ל, רחום וחנון וכו'" 1. ה' – מידת רחמים כלפי החוטא לפני שחטא (רש"י) 2. ה' – מידת רחמים כלפי החוטא לאחר שחטא (רש"י) 3. א-ל – מידת רחמים נוספת (רש"י) 4. רחום - "מרחם על עניים ומצילים" (חזקוני) 5. חנון – מרחם אף על עשירים (חזקוני) 6. ארך אפיים - "מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה" (רש"י) 7. רב חסד – לצריכים חסד, למי שאין זכויות כ"כ (רש"י) 8. ואמת – לשלם שכר טוב לעושי רצונו (רש"י) 9. נוצר חסד לאלפים - החסד שאדם עושה שומר אותו לאלפי דורות (רש"י) 10. נושא עוון - סולח לעברות שבזדון (רש"י) 11. ופשע – סולח לעברות שבמרד (להכעיס) (רש"י) 12. וחסאה – ואף סולח לפשע חמור - "הכעסה נוספת על המרד" (ספורנו) 13. ונקה לא ינקה - "אינו מוותר על העוון לגמרי אולם נפרע ממנו (מהאדם) מעט מעט" (רש"י)	מידת רחמים לפני החטא – זקוק לה האדם בחטא של ע"ז שבה חשובה המחשבה לעברה.
המדה/הערך	המקור פרק ופסוק	הרחבה/הערות	
שיעור בחינוך (הסרת המסוה)	ל"ד: ל"ג-ל"ד	"ובבא משה לפני ה' לדבר אתו – יסיר את המסוה... ודיבר אל בני ישראל-ל" - <u>חזקוני</u>: כשהיה הדיבר (ה') נדבר עם משה או כשהיה משה עצמו מדבר עם ישראל - לא היה	

	נותן המסוה על פניו, משום – "והיו עיניך רואות את מורידך".		
--	---	--	--

מטרתן החינוכית של עשר המכות*

בעקבות פשטי המקרא, מרחיבים דבריהם פרשנים רבים בהבנת מטרתן של עשר המכות. במסגרת מצומצמת זו לא נרחיב בדעות השונות. נביא להלן רק את הנקודות העיקריות של "חלויץ" פרשנים אלה, הלא הוא האברבנאל ז"ל כפי שהוגשו בספר "הגות בפרשיות התורה".

כבר בפעם הראשונה אומרים משה ואהרן לפרעה: "כה אמר ה' א-לוקי ישראל שלח את עמי ויעבדוני" - כלומר, נזכרים כאן שלושת יסודות האמונה בה: מציאות ה' ("כה אמר ה'"), השגחה ("א-לקי ישראל") ויכלתו בעולם ("שלח את עמי"). פרעה כופר מיד בכל זה ואומר: "מי ה' (מציאות ה') אשר אשמע בקולו(השגחה)... ואת ישראל לא אשלח (יכולת ה' בעולם)" (שמות ה': א'-ב').

עשר המכות התחלקו במטרותיהן לשלושה יסודות אלה. הבסיס לחלוקה זו הוא הסימן של ר' יהודה: דצ"ך, עד"ש, באח"ב. כל קבוצה באה להפריך סוג אחד של כפירה, כפי שהדברים מוצגים בטבלה דלהלן:

הוכחה של הערך, היסוד	קבוצת המכות	המטרה המוצהרת בראש כל קבוצה
מציאות ה'	דצ"ך - דם, צפרדע, כינים.	"בזאת תדע כי <u>אני ה'</u> " (ז': י"ז) - במכת <u>הדם</u> .

השגחה על ישראל	עד"ש - ערוב, דבר, שחין	"למען תדע כי אני ה' <u>בקרב הארץ</u> " (ח': י"ח) – במכת <u>ערוב</u> .
יכולת ה' בטבע	באח"ב - ברד, ארבה, חושך	"בעבור תדע כי <u>אין כמוני</u> בכל הארץ" (ט': י"ד) – במכת <u>ברד</u> .

נמצאנו למדים שמטרת המכות לפי האברבנאל הייתה להביא את פרעה להאמין ב: (א) מציאות ה' (ב) השגחתו על ישראל (ג) יכולת שליטתו בטבע.

מעניין שמכת בכורות יוצאת דופן במובן זה. במכת בכורות השתלבו שלוש המטרות יחד ולכן נאמר בה: "ועברתי (מציאות ה')... ופסחתי עליכם (השגחת ה')... והייתה צעקה גדולה... אשר כמוהו לא נהייתה וכמוהו לא תוסיף (יכולת ה' בטבע)" (י"ב: ב', י"ג, י"א: ו'). אולי זו הסיבה לכך שמכת בכורות מיוחדת גם בכך שההתראה עליה מופיעה כבר בהתחלת השליחות של משה: "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל... שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנוכי הורג את בנך בכורך" (שמות ד': כ"ב-כ"ג).

*בגלל מרכזיות הנושא בספר שמות, מצאנו לנכון להביאו בפני עצמו ולהבליט את מסריו החינוכיים וערכי האמונה שבו. להרחבה והעמקה מומלץ לעיין בספר "הגות בפרשיות התורה" של הרב יהודה נחשוני ז"ל ובמקורותיו שם.